

ACHTERGROND

RIEN VAN DEN BERG nd.nl/cultuur BEELD SJAAK VERBOOM

De bekering van Ad den Besten

Liedboek- en psalmendichter Ad den Besten had langer pro-nazistische sympathieën dan jaren werd gedacht, ontdekte Tjerk de Reus. Hij schreef een proefschrift over de dichter.

Ja, Ad den Besten was een voorbeeld voor hem, zegt Tjerk de Reus. 'Ook in seculiere kringen was hij als christen zichzelf. Hij bracht gescheiden werelden bij elkaar. Zo moet het!'

► NIJMEGEN

Ad den Besten (1923-2015) is in christelijke kring bekend als Liedboekdichter en psalmberijmer, maar in de jaren vijftig was hij de uitgever bij wie zo ongeveer elke belangrijke nieuwe dichter debuteerde. De naoorlogse dichtersgeneratie (de Vijftigers, onder anderen Lucebert, Kouwenaar, Vinkenoog en Hanlo) heeft veel aan hem te danken, maar in zijn boek *Stroomgebied* (1954) was hij ook kritisch op hen. Over de oorlogsjaren en de jaren erna gaat het proefschrift dat De Reus schreef, en waarop zijn dinsdag in Nijmegen zal promoveren. De Reus (1971), interviewer en literatuurcriticus voor het *Friesch Dagblad* en *De Nieuwe Koers*, vertelt dat de ouders van Ad den Besten scheidden toen hij een jaar of negen was. 'Ik heb hier zijn schoolrapporten liggen. Zijn cijfers daalden in die periode. Het deed hem wat.' Op zijn vijftiende begon hij gedichten te schrijven. Een van de schriftjes met gedichten droeg hij op aan zijn vader, een jurist die later NSB-burgemeester zou worden van Apeldoorn. 'Hij zoekt zo contact met zijn vader', zegt De Reus.

Die scoorde in 1939 in Wiesbaden een gedichtenbundel voor zijn zoon: *Gedichte des Volkes*. De Reus pakt het boek uit zijn boekenkast, en klopt op het rode omslag. 'Een lustrumbundel ter ere van vijf jaar Derde Rijk. Met allemaal gedichten pro-Hitler, pro-vaderland, pro-bloed en bodem, pro-Volkswagen ... Den Besten schreef aan zijn vriendin: "Ik heb van mijn vader een prachtige bundel nationaal-socialistische gedichten gekregen." Dat is dit boek.' Op school hield Den Besten er een enthousiaste lezing over, maar zijn rector moet toen hebben ingegrepen. 'Die zei: wacht even vriend, dit gaat fout hier. Ad den Besten zou later zeggen dat op dit moment het kwartje viel. Maar uit zijn brieven blijkt dat het kwartje niet toen viel, maar in 1945 pas.' Kun je hem dat kwalijk nemen? 'Den Besten was natuurlijk nog jong en groeide op in een gebroken gezin. Aan de andere kant: hij dacht het zelf, het is zijn keuze geweest om de Duitse overheid te respecteren als van God gegeven. Op zijn studentenvereniging Excelsior Deo Ju-vante was de sfeer heel anders.'

'dergelijk venijn'

Als in 1942 in Nederland een anti-nazistisch pamflet van de theoloog Karl Barth verschijnt, heeft Den Besten het binnen een week gelezen. Hij schrijft aan zijn vriendin: 'Vind je het niet vreselijk, dat, door dergelijk venijn momenteel plm. 70% van de Nederlandshervormde predikanten zich laat vergifigen?'

In augustus 1943 vragen de Duitsers de Nederlandse studenten om de loyaliteitsverklaring te ondertekenen. Wie niet tekende, moest naar Duitsland, werken in de oorlogsindustrie. Den Besten gaat naar Utrecht en tekent, uit overtuiging dat hij de door God gegeven overheid moet gehoorzamen, zegt De Reus. Maar hij heeft dan ook al besloten dat hij desondanks naar Duitsland zal gaan. De Reus: 'Hij wil geen voordeel hebben van het ondertekenen, want dat zou onecht zijn, onwaarachtig. Hij wil in die zin ook zuiver zijn.'

In Duitsland schrijft hij, veertien maanden lang, drie brieven per week naar huis, naar zijn vriendin en naar zijn moeder. 'Die heb ik allemaal gezien', zegt De Reus. Er rijst een gemengd beeld uit op. 'Den Besten is zoekend.

Tjerk de Reus

Heeft pro-Duitse gevoelens, maar hij slikt ook niet alles.' Het hart van Den Bestens pro-Duitsheid is zijn fascinatie voor de bloed- en bodemmythologie, zegt De Reus, de bijna mystieke band tussen natuur en volk, geschiedenis en eigenheid. In het werkkamp houdt hij een lezing die bewaard is gebleven. 'Je ziet dat hij dat bloed- en bodemdenken op een bepaalde manier verrukkelijk vindt.' En als hij thuiskomt, in 1944? 'Dan zie je dat hij een hekel heeft aan *Het Parool*, de verzetskrant.

'Je wordt geen mens door je over te leveren aan de goden die in je ziel huizen.'

Die noemt hij ploertig. En hij vindt dat de verzetskranten de berichten over de razzia van Rotterdam buitengewoon overdrijven. Vergeet niet: Den Besten had bombardementen in Berlijn meegemaakt. Hij wist dat geallieerden woonwijken bombardeerden, en dat de fabrieken vaak ongemoeid bleven.'

op slag vrienden

Pas na de oorlog komt de omslag. De Reus noemt het een 'radicale bekering'. Hij komt in contact met de jonge theoloog en dichter Willem Barnard (de latere dichter Guillaume van der Graft). De mannen worden op slag vrienden. Barnard dacht heel anders dan Den Besten. Hij had ook in Berlijn gezeten, maar dan

omdat hij *niet* ondertekend had. Hij voelde zich schuldig, medeplichtig aan de vernietiging van de Joden. 'Ik denk dat het Willem Barnard was die hem tegensprak.'

Den Besten gaat *In de waagschaal* lezen, het blad van de voormalige verzetsmensen. 'Dominees als Buskes, en Miskotte. Een van de eerste afleveringen bevat het pamflet van Barth uit 1942. Den Besten krijgt regelrechte shocktherapie toegediend. Het pamflet dat hij toen verfoeide, geldt ineens als het ijkpunt voor de waarheid.'

Hoewel Den Besten niet expliciet over zijn nieuwe inzichten schrijft, signaleert De Reus dat hij 'heel snel doorgroeit in dat klimaat van denken'. Van Miskotte leest Den Besten het boek *Edda en Thora*. 'Edda' staat bij Miskotte voor het mythische, Germaanse heidendom, 'Thora' is de tegenwerping van de Bijbel. Die tegenstelling bepaalt uiteindelijk Den Bestens denken over poëzie – én het brengt hem in een gespannen positie met de Vijftigers. De Reus: 'De Vijftigers zochten naar een nieuwe oorspronkelijkheid in het natuurlijke, het primitieve. Ze wilden af van de traditie, van de burgerlijk-christelijke cultuur, van de rationele, beschaafde mens. We moeten puur mens zijn, vonden ze, ons 'onbesmette ik' vinden, en een nieuwe vitaliteit.'

de kreet van het dier

Den Besten herkende daarin volgens De Reus zijn eigen denkfout van enkele jaren eerder: hij weet nu dat in primitiviteit niet die ware mens te vinden is. De Reus: 'Den Besten spreekt over 'de kreet van een dier in het oerwoud' als hij over de poëzie van Lucebert schrijft. Dat is een opmerkelijke typering: op een bepaalde manier is het nationaalsocialisme ook de kreet van een

dier in het oerwoud. Dat heeft Abel Herzberg letterlijk zo geschreven, de trom die klinkt uit het oerwoud, dat ritme waartoe we ons vanuit onze onderbuik aangetrokken voelen. Maar die kreet is juist het einde van de humaniteit – besefte Den Besten op dat moment.' Daartegenover stelde Den Besten de kracht van 'het woord dat ons aanspreekt': kritisch, verhelderend en scheiding aanbrenghend tussen goed en kwaad. 'Het kan ook in een gesprek. Als je met angsten kampt, bijvoorbeeld, en je ontdekt al pratend een nieuw perspectief, waarin zaken op orde gebracht worden. De taal kan dat doen.'

'Als je vraagt wat er actueel is aan Den Besten', zegt De Reus, 'is dat wat hij zegt over de ziel. Hij stelt de vraag wat er huist in die ziel, in die onderbewuste, elementaire bestaanservaring. We moeten dat onder ogen zien, dat primitieve, ook als het ons aangruweld, onze menselijkheid aantast. We moeten dealen met dat wat wij onder de leden hebben.' De Vijftigers zeiden dat we het onderbewuste moeten zoeken en volgen. Daar verwachtten ze hun heil van. Den Besten beseft dat het onderbewuste je ook misleiden kan.

Dat spreekt De Reus als bevindelijk christen aan. 'Den Besten – maar dit is natuurlijk een beetje een Tjerk-achtige interpretatie – zegt: laten we eerst onze zonden eens overdenken. Welke goden huizen er in onze ziel? En laten we ons daar dan niet willoos aan overleveren, want die goden maken ons niet per se betere mensen. We moeten ons laten aanspreken in de taal, door het woord. In de kern: het Bijbelse scheppingswoord, dat je verbindt met God en je medemens. Dát leidt tot menswording. Je wordt geen mens door je over te leveren aan de goden die in je ziel huizen, maar door je op een bepaalde manier tot die goden te verhouden.' <